

середньостогівських племен на формування антропологічного складу усатівців. Ця генетична спорідненість могла виникнути ще на ранніх етапах існування трипільської культури за участю середньостогівських племен, які просувалися на захід [4, 57–58, 65].

Основні висновки. Отже, в ході тривалих досліджень науковцями було висвітлено роль трипільських, середньостогівських, давньооямних та інших енеолітичних компонентів у формуванні антропологічного типу населення усатівської культури. На жаль, мала чисельність антропологічного матеріалу з поховань усатівців дозволяє зробити лише обмежені висновки. У складі усатівської людності вбачають два антропологічні типи – середземноморський та протоевропеїдний.

Для сусідів усатівців, представлених вихватинською групою пам'яток, характерне сполучення ознак, загалом властивих південним європеїдам – представникам західного варіанта давньосередземноморського типу, що був досить поширений серед енеолітичної людності Балкан. Поряд із цим у морфології вихватинців так само простежується і вплив протоевропеїдного компонента. Також із вихватинської серії можна зробити висновок, що між трипільськими племенами та їхніми сусідами-скотарями існували не лише господарські, а й шлюбні зв'язки.

Список використаних джерел

1. Бурдо Н. Б., Відейко М. Ю. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / худож.-оформлювач І. В. Осипов. Харків : Фоліо, 2007. 415 с.
2. Відейко М. Ю. Подорож до прадавньої країни = Travel to the Ancient Country. Київ : Вища школа, 2011. 167 с. : іл.
3. Давня історія України : в 3-х т. Т. 1 : Первісне суспільство / гол. ред. кол. П. П. Толочко ; відп. ред. В. Н. Станко. Київ : Наукова думка, 1997. 560 с.
4. Потехіна І. Д. Населення усатівської культури за даними антропології. Археологія. 1990. № 2. С. 56–67.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, старший викладач Меміш О.М.

МОНУМЕНТАЛЬНА ПРОПАГАНДА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА РФ ЯК ЗАСІБ ЗРОСІЙЩЕННЯ КРИМУ

Нетудихатка Б.А.

*Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького
e-mail: bohdannetydyhatka@gmail.com*

Питання Криму є досить болючим для української спільноти, яка зараз протистоїть повномасштабному вторгненню збоку російської федерації. Окупувавши півострів в березні 2014 р., російське керівництво почало проводити відверту антиукраїнську політику. У роботі розглядається процес зросійщення

Криму на основі даних про знищення та спорудження пам'ятників і пропагандистських заходів окупаційного керівництва, спрямованих на руйнацію української ідентичності.

Крім збройної агресії, росія веде також війну інформаційну, що включає в себе русифікацію українського населення, що не змогло виїхати з окупованих територій, зокрема Криму та Севастополя після анексії в 2014 р. Основними аспектами зросійщення є обмеження свободи слова, думки та зібрань. Проте, одним з малопомітних, але не менш руйнівних засобів є використання так званої монументальної пропаганди, призначення якої – стерти всі згадки про громадські та культурні зв'язки з Україною.

Протягом російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 р., історія та символіка стали потужним елементом гібридної війни (оскільки монументальні пам'ятки матеріалізують особливості державної політики, вони справедливо вважаються символами своєї епохи, а отже – потужним елементом національної культури), тому роль пам'ятників в цій війні стає однією з провідних. Пропагандистська машина російської федерації не могла не оминати цей складник історичної політики.

Розпочинаючи висвітлення тематики необхідно наголосити, що вказані дії російської федерації є порушенням українського законодавства, зокрема – постанови № 1186, що забороняє спорудження пам'ятників на території України без згоди відповідних органів державної влади. Також порушується Закон України № 1207 VII від 15.04.2014 (остання редакція від січня 2023 р.) «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Відповідно ці дії є грубим недотриманням міжнародного права, Конституції та суверенітету України [5, 11].

Перші спроби зросійщення Кримського півострову почалися ще задовго до революційних подій та анексії в 2014 р. Так, в 2007 р. в Сімферополі за сприяння проросійських організацій було закладено монумент російській імператриці Катерині II. Цей крок викликав хвилю обурення в жителів півострова. Проти також виступив Меджліс кримськотатарського народу. До монументальної пропаганди вдавалися також і члени КПУ, за сприяння яких в тому ж році було споруджено пам'ятник радянським солдатам, що загинули від рук ОУН та воїнів УПА. Подібні заходи, мали на меті поширення основних наративів російської пропаганди, зокрема про націоналістичний рух на території України, що було пізніше використано як *casus belli* для повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р.

Необхідно також зазначити, що Крим завжди був одним з найбільших осередків проживання російськомовного населення, особливо в радянські часи, коли сталінським керівництвом проводилася депортація кримських татар до віддалених регіонів СРСР. Тому для закріплення тут російської культури активно будували пам'ятники радянським діячам. Саме тому Кримський півострів був

першим пунктом російської окупації, де жителі здавна мали культурний зв'язок із східним сусідом.

Перші спроби протистояння концепції «русского мира» відбувались вже після Революції Гідності. В лютому 2014 р. «ленінопад» поширився на низку районів Криму: в Бахчисарайський район, в Роздольненський район (с. Орлівка), біля Білогір'я та в Алушті.

Наприкінці лютого 2014 р. в Криму було помічено озброєних осіб, яких пізніше назвали «зеленими чоловічками». Вони таємно переправлялися з росії та використовувалися для захоплення адміністративних та державних установ півострова.

Окупаційна влада за їх сприяння почала активно впроваджувати в діяльність свої проекти, зокрема в сфері інформаційної війни та війни пам'ятників. Так, в квітні 2014 р. в Севастополі було демонтовано пам'ятник українському гетьману Петру Конашевичу Сагайдачному – досвідченому флотоводцю першої половини XVII ст. На його місці збудували пам'ятник російському адміралу Сенявіну. Демонтований пам'ятник вдалося зберегти та повернути Україні. Таким чином відбувалася подальша підміна історичних подій та персоналій, які знайшли своє відображення в монументах [2].

Подібна підміна зачепила й події Революції Гідності – в лютому 2015 р. в Євпаторії було відкрито пам'ятник померлому на Майдані бійцю підрозділу «Беркут», який небезпідставно звинувачують у розгонах протестів, арештах, тортурах та вбивстві цивільних. Подібні заходи мали на меті звеличувати тих осіб, які боролися за повернення України в русло російської сфери впливу.

16 березня 2015 р. в м. Сімферополь було встановлено монумент з неприхованою проросійською назвою «Наш дім Росія». Його встановлення приурочили до проведення т.зв. «референдуму» щодо входження півострову до складу росії. Голова окупаційної міської адміністрації Г. Бахарев описав цей пам'ятник як «вираз вдячності захисникам Криму під час Російської весни» [10].

8 серпня 2014 р. в Новоозерному (біля Євпаторії) було встановлено пам'ятник кораблям, що були затоплені в озері Донузлав для блокади ВМС України. Його назва «за возз'єднання Криму з Росією» є яскравим прикладом підміни поняття «анексія» на менш провокативний термін «возз'єднання», що мало на меті переконати місцеве населення в тому, що ці землі є російськими, а їх захоплення не є порушенням суверенітету держав.

2016 р. було відкрито пам'ятник «Народному ополченню всіх часів», у відкритті якого брали участь С. Аксьонов, який займав посаду «очільника Криму», та Сімферопольський митрополит УПЦ МП Лазар. Пам'ятник можна характеризувати як спробу героїзації сепаратистських угруповань, які активно залучалися до розхитування державного ладу в Україні [3].

Встановлювали також пам'ятники сепаратистським та російським бойовикам, яких у рамках пропагандистських програм називали «ввічливими людьми». 11 червня 2016 р. пам'ятник з такою назвою було встановлено до дня росії в

Сімферополі. Він являв собою групу бронзових монументів із військового, kota і дівчинки з квітами. Церемонію відкриття пам'ятнику проводили ті ж самі «ввічливі люди» в особі О. Белавенцева представника президента росії в Криму та С. Аксьонова [7].

Під керівництвом окупаційної влади відновлюються також старі монументи, зокрема 19 серпня 2016 р. було відновлено пам'ятник Катерині II в Сімферополі, а в Судаку та Сімеїзі повернуто на місце пам'ятники Леніну (2017 р) [9].

Окремим пунктом русифікації є пропагандистська обробка дітей. У 2015 р. біля дитячої лікарні №5 було обладнано «алею російських казок та мультфільмів». Вона становила собою комплекс монументів казкових героїв: Вінні Пуха, П'ятачка тощо. Метою подібного заходу було пропагування російської культури та мови серед дітей, які не можуть критично сприймати інформацію, і таким чином набували проросійської ідентифікації як громадянина та носія мови [6, с. 73].

Встановлювалися також пам'ятники радянським діячам культури та науки: В. Висоцькому (2014) в Сімферополі, Гріну (2017) в дитячому комплексі «Артек», академіку Курчатову (2017) Сімферополь.

Відносно нещодавно в Криму було відкрито та закладено ще кілька монументів, які можна охарактеризувати, як носії проросійського контексту. У вересні 2021 р. за ініціативи ФСБ було встановлено пам'ятник Феліксу Дзержинському – засновнику каральної та безпекової організації ВЧК [4]. На церемонію відкриття запросили ветеранів КДБ та співробітників ФСБ. Одним з нещодавно встановлених є також пам'ятник «Синам Росії, які воювали в Громадянську війну», встановлений 22 квітня 2021 р. на березі Карантинної бухти.

Поряд зі спорудженням пропагандистських монументів російська федерація знищує все, що може дискредитувати її владні повноваження. За свідченнями ЮНЕСКО, під час прокладання траси «Таврида» росія знищила мусульманські захоронення для будівництва Керченського мосту в 2016 р. Останній також можна визначити, як елемент монументальних війн та символ єдності Криму з територією росії. Крім того, заявлялося, що розкопки та реставрація на території заповідника «Херсонес Таврійський» проводять некомпетентні органи без відповідної кваліфікації, неодноразово помічено вивіз археологічних матеріалів для продажу їх на чорному ринку [1].

Отже, політика зросійщення та асиміляції Кримського півострова є реальним фактом, що засвідчує насадження культурної величі росії через пам'ятки монументальної архітектури. Як зазначає історик А. Іванець [6, с. 72], всього за 4 роки окупації було встановлено близько 130 монументів, 9 з яких можна справедливо охарактеризувати як неоміперські, 23 монументи звеличують діячів Російської імперії, 33 – радянських керівників, 16 присвячені релігійній тематиці, 4 – радянським і російським прикордонникам, 42 – іншим темам – балалайці, лідеру білих генералу П. Врангелю, кубинському революціонеру Ф. Кастро. Подібні дії російського керівництва продовжуються й сьогодні, під час повномасштабного вторгнення.

Список використаних джерел

1. Варварская “реконструкция”: Россия разрушает памятники украинской культуры в Крыму. URL: <https://share.america.gov/ru/варварская-реконструкция-россия/> (дата звернення: 26.03.2023).
2. В Севастополе демонтировали памятник гетману Сагайдачному. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3354886-v-sevastopole-demontyroyaly-pamiatnyk-hetmanu-sahaidachnomu> (дата звернення: 26.03.2023).
3. В Симферополе открыли памятник Народному ополчению. Российская газета. URL: <https://rg.ru/2016/12/30/reg-ufo/v-simferopole-otkryli-pamiatnik-narodnomu-opolcheniiu.html> (дата звернення: 26.03.2023).
4. В столице Крыма открыли памятник Дзержинскому. URL: <https://crimea.ria.ru/20210911/v-stolitse-kruma-otkryli-pamyatnik-dzerzhinskomu-1120833214.html> (дата звернення: 26.03.2023).
5. Деякі питання спорудження (створення) пам'яників і монументів : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. № 1181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1181-2004-p#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
6. Іванець А. До питання про використання Росією монументальної пропаганди як елементу окупаційної політики на тимчасово окупованій території Криму у 2014–2018 роках. Українознавство. 2018. № 4. С. 64–79.
7. Памятник вежливым людям. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g298048-d17690713-Reviews-Monument_to_Polite_People-Simferopol.html (дата звернення: 26.03.2023).
8. Памятник Д. Н. Сенявину в Севастополе. Описание места. RuTraveller. URL: <https://www.rutraveller.ru/place/142862> (дата звернення: 26.03.2023).
9. Пам'ятник Катерині II (Сімферополь). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятник_Катерині_II_\(Сімферополь\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятник_Катерині_II_(Сімферополь)) (дата звернення: 26.03.2023).
10. Памятный знак «Наш дом Россия» в городе Симферополь. Шукач. URL: <https://www.shukach.com/ru/node/52013> (дата звернення: 26.03.2023).
11. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 26.03.2023).

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Масненко В.В.

МІСЦЕ ГЕОРГІЯ НАРБУТА В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Овдій С.М.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: sergiyovdiy@gmail.com

Знання діячів української історії, які у кожній галузі своєї діяльності були видатними та заслуженими перед народом є важливою складовою у формуванні національної самосвідомості та вихованої особистості. Серед таких діячів можна виокремити Георгія Нарбута.

Актуальність з'ясування цих проблем зумовлюється як завданнями історичної науки, її прагненням дати об'єктивну і по можливості вичерпну оцінку